

RECENZIJAS

Margarita Barzdeviča. *Rīga zviedru laika kartēs un plānos. 1621–1710*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. 279 lpp.: il. ISBN 978-9984-824-22-2

Kartes un plāni ir ļoti saistošs vēstures avots, kam salīdzinājumā ar rakstītajiem avotiem ir kāda nepārvērtējama priekšrocība – tie rāda telpu un dažādu objektu izvietojumu tajā un nereti spēj stipri vien mainīt priekšstatus, kas veidojušies, balstoties tikai uz rakstīto avotu ziņām. Taču karte spēj arī maldināt. Uzskatāms piemērs tam ir kaut vai Barnikela-Grota 1747. gada Kurzemes hercogistes karte ar pavisam neizprotamām Piltenes apgabala robežām, kuras savulaik bez jebkāda cita pamatojuma uzskatītas par reālām. Gan karšu sastādīšanas, gan to satura izpēti ir kartogrāfijas vēstures uzdevums.

Latvijas kartogrāfijas vēstures pētnieku saimei (A. Spekke, E. Dunsdorfs, V. Pāvulāns, J. Štrauhmanis u.c.) piepulcējušies Margarita Barzdeviča, kura ir līdzautore ne pārāk sen iznākušajam izdevumam “Ķīpsala” (2008), bet nupat viņas pētījumi par t.s. zviedru laika Rīgas kartēm un plāniem, precizējot un papildinot kartogrāfiskajā materiālā ietvertos datus arī ar citu vēstures avotu ziņām, apkopoti un izdoti še aplūkotajā monogrāfijā.

Grāmata piesaista uzmanību jau tīri vizuāli. Tā bagātīgi ilustrēta (ap 100 attēlu) ar pētījumā izmantotajām kartēm un plāniem vai to fragmentiem, līdz ar to jau pati ilustratīvā materiāla pētīšana kļūst par aizraujošu piedzīvojumu. Daļa karšu un plānu pazīstama pēc agrākām publikācijām, taču ir arī jo daudz pirmpublicējumu. Iespiedums (SIA “Jelgavas tipogrāfija”) ir ļoti kvalitatīvs, un nepieciešamības gadījumā iespējams salasīt arī sīkos kartogrāfisko attēlu tekstus.

Pētījuma tekstuālā daļa satur ierasto avotu (karšu, plānu, ar to izgatavošanu saistītu pārskatu u.c. dokumentu) apskatu, iztīrītās tēmas līdzšinējās izpētes raksturojumu, kā arī avotu un literatūras sarakstu, grāmatā minēto personu un vietu rādītāju un kopsavilkumu angļu valodā.

Materiāla analīze izkārtota divās līdzīgās nodaļās. Pirmā veltīta kartogrāfisko attēlu novērtējumam. Hronoloģiskā un tematiskā izkārtojumā aplūkots karšu un plānu saturs un precizitāte, sastādīšanas mērķi, karšu un plānu tapšanas praktiskā norise, dažādu mērnieku, fortifikācijas inženieru u.c. personu

darbība. Kartes un plāni parādīti visā to daudzveidībā: skices, projekti, “tīr-raksti”, apzināti dezinformējošie, spiegošanas vajadzībām sastādītie, oriģināli, kopijas utt. Raksturota arī Rīgas pilsētas nostāja tās jurisdikcijā esošo zemju kartēšanas jautājumā, kas 17. gadsimta beigās samērā strauji evolucionēja no noraidošas līdz ieinteresētai. Šī nodaļa uzskatāma par nozīmīgāko visā pētījumā, jo ir līdz šim detalizētākais un pilnīgākais Rīgas un tās apkārtnes karšu un plānu izvērtējums no avotkritiskā viedokļa, un tikai uz šāda pamata iespējama tālāka kartogrāfisko attēlu satūra analīze un interpretācija.

Otrajā nodaļā galvenā uzmanība pievērsta kartogrāfisko attēlu satūram – informācijai, kas ļauj izsekot Rīgā un tās apkārtņē notikušajām ģeogrāfiskās situācijas un pilsētvides pārmaiņām gadsimta garumā. Aplūkota iekšpilsētas ielu tīkla veidošanās, nocietinājumu pārbūve, priekšpilsētas attīstība, kā arī raksturota Rīgas patrimoniālā apgabala un Daugavgrīvas apdzīvotība un dažādi zemnieku sētu un namnieku muižiņu saimnieciskās dzīves aspekti.

Monogrāfijai ir divi pielikumi. Pirmajā pielikumā tabulas veidā sniegtas īsas ziņas par 39 Rīgas 17. gs. karšu un plānu autoriem un viņu veikumu saistībā ar Rīgu. Īpaši izceļams 2. pielikums – katalogs “1621.–1710. gada Rīgas pilsētas un tās apkārtnes kartogrāfiskie attēli”. Katalogā līdz ar īsu satūra anotāciju iekļauti autores Latvijā, Vācijā un Zviedrijā apzinātie kartogrāfiskie attēli, kopskaitā 321 nosaukums. Salīdzinājumam jāpiemin, ka Rīgas vēstures pētnieka Rūdolfā Širanta sastādītajā katalogā (1987) ietvertas tikai 113 šā paša perioda kartogrāfiskās vienības, taču, kā jau to norādījusi autore, politiskā situācija, kāda izveidojās Latvijā pēc Otrā pasaules kara, būtiski kavēja kartogrāfisko attēlu pētniecību.

Izdevumā grūti atrast kādas nepilnības. Drukas kļūda ieviesusies 63. lpp.: Franciska Murera ierašanās laiks Rīgā acīmredzot bija 1640., nevis 1740. gads. Par kanoniķi Aleksandru Skulteti būtu piebilstams, ka viņš darbojies ne vien Igaunijā, bet arī Prūsijā, jo tekstā minētā Ermlande (36. lpp.) ir prūšu Vārmes zeme, nevis Igaunijas apgabals, kā to var pārprast pēc grāmatas teksta. Var precizēt, ka kartogrāfijas vēstures pētnieks Leo Bagrovs (25., 260. lpp.) ir dzimis 1881. gadā. Dažviet mulsina īpašvārdu atveidojums latviešu valodā (piemēram, Pletča pagasts (187. lpp.) būtu saucams vienkārši par Pleča pagastu), tomēr par šo tēmu vienmēr iespējams diskutēt, jo laiku pa laikam atveidošanas principi mainās, un bieži vien “pareiza” forma vispār nav nosakāma.

Būtu bijis interesants neliels komentārs par Eberharda Tolksa 1705. gadā sastādīto Rīgas karšu un plānu reģistru (88. lpp.) – vai pēc tā var identificēt līdz mūsdienām saglabājušos kartogrāfiskos attēlus, un kas no reģistrā minētā ir zudis? Vienam otram lasītājam tāpat būtu bijusi noderīga neliela specifisku vai mūsdienās citu nozīmi ieguvušu terminu (konduktors, kontreskarps, kronverks, plakāts u.tml.) vārdnīciņa. Daži šādi termini tekstā gan ir paskaidroti.

Jāuzteic, ka materiāla loģiskais izkārtojums un labskanīgā valoda dara grāmatu viegli lasāmu.

M. Barzdevičas darbs ierindojams starp fundamentāliem pētījumiem tiklab Rīgas pilsētvides veidošanās, kā arī Latvijas vēsturiskās kartogrāfijas jomā. Šķiet, ka turpmāk par autores iztirzāto tēmu varētu sagaidīt vien vēl

detalizētāku kādu nianšu izpēti, tāpat paliek cerības uz jauniem kartogrāfisko attēlu atradumiem arhīvos un bibliotēkās, kaut gan šobrīd liekas, ka būtiski jaunu informāciju jau zināmajā varētu sniegt vienīgi Heinriha Tūma 1612. gada Rīgas panorāmas pazudusi daļa. Ja runājam par Rīgu, labs turpinājums varētu būt tamlīdzīgs pētījums par 18. gadsimtu, ja par zviedru laikiem – tad, neskatoties uz daudzajām Edgara Dunsdorfa un citu autoru publikācijām, joprojām plašas iespējas sniedz pārējās Vidzemes kadastra, ceļu u.c. kartes. Izmantojot izdevību, piebildešu, ka internetā peejams izdevums “Samlingar i Landtmäteri. Instruktionen och Bref 1628–1699. Stockholm, 1901” (<http://runeberg.org/samlandt/1/>), kurā atrodamas dažas Vidzemes mērniekiem nosūtītas instrukcijas, kā arī 1687. gada cirkulārs par dažādu objektu attēlošanai izmantojamām zīmēm (simboliem).

Margaritas Barzdevičas pētījumu Latvijas Zinātņu akadēmija pelnīti ierindojusi 2011. gada nozīmīgāko Latvijas zinātnes sasniegumu skaitā, par šo darbu autore ieguvusi arī Rīgas balvu.

Muntis Auns

Oleg Puhliak. *Deistviia russkogo i angliiskogo flotov pod Rigoj v 1812 godu.* Rīga: b.i., 2012. 120 s. ISBN 978-9934-8280-1-0 (Oļegs Puhļaks. *Krievu un angļu flotes darbība pie Rīgas 1812. gadā*)

Šogad iznācis vairāku vēstures grāmatu autora Oļega Puhļaka darbs “Krievu un angļu flotes darbība pie Rīgas 1812. gadā”. Izlasot nosaukumu, var rasties jautājums, vai tiešām šis temats ir grāmatas “cienīgs”. Napoleons taču Krievijas impērijā iebruka tikai ar sauszemes spēkiem. Arī jūras kauju pie Rīgas nebija. Tomēr vēsturi veido ne tikai slavenības un visiem zināmi fakti. 1812. gada karš daudziem asociējas ar grandiozo Nemunas šķērsošanu, Borodinas kauju un Napoleona atkāpšanos no Maskavas. Šos notikumus aculiecinieki iemūžinājuši atmiņās un mākslinieki – mākslas darbos, bet vēsturnieki tos analizējuši neskaitāmās monogrāfijās. Taču 1812. gada kara vēsturē iekļaujas daudzi mazāk skaļi, tomēr interesanti un iezīmīgi notikumi, kuri arī ir pelnījuši vēsturnieku uzmanību. Piemēram, Lietuvas kņazistes izveidošana pēc Napoleona ieešanas Viļņā, Igaunijas un Vidzemes muižniecības attieksme pret kazaku pulku veidošanu no zemniekiem, Kurzemes muižniecības sadarbība ar ienākušo Napoleona karaspēku, kaujas pie Daugavpils utt. Šie jautājumi var izraisīt Baltijas valstu vēsturnieku interesi. Nevar apgalvot, ka tie izšķīra kara gaitu vai rezultātus, tomēr tie veido daudzkrāsainā stāsta par 1812. gada notikumiem neatņemamu daļu. Viena no šī vēstures stāsta daļām ir arī krievu un angļu flotes sadarbība pie Rīgas.

